

---

---

# TARİH ve TARİHÇİLİĞİMİZ ÜZERİNE BAZI DÜŞÜNCELER\*



*Mehmet Öz\*\**

---

---

## ÖZET

Toplumların karmaşık ve açıklamakta zorlandıkları değişim ve bunalım dönemlerinde tarihe başvurmaları olağandır. Günümüzde de, "tarihin sonu" nun ilan edilmesinden başlayarak dünyanın ve insanlığın yeni karşı karşıya olduğu derin ve kapsamlı değişim sürecini anlamlandırmak için sıkça tarihe ve tarihî birikimlerin sonucu oluşan kültürlere atıfta bulunulmaktadır. Her ne kadar günümüze ait olgular olarak görünseler de, küreselleşme ve bölgeselleşme süreçleri, dünya hakimiyeti mücadeleleri, toplumlar arasındaki refah ve gelişmişlik farklarının kökenleri, -sanal veya gerçek- medeniyetler çatışması vb. bir dizi mesele tarihî analize başvurulmadan anlaşılabilir.

Peki, o halde tarih bize bu mânâda nasıl yol gösterebilir veya yardımcı olur? Bir başka ifadeyle tarihin "faydası" var mıdır, varsa nedir? Bu gibi soruların kestirme ve kolay cevapları olduğu gibi karmaşık ve zor cevapları da vardır. Tarihteki hadise ve olgularla görünüşteki benzerliklerden yola çıkarak "teker-rür"ler üzerinden tarihi yorumlamak, özellikle siyasî-ideolojik yaklaşımları ağır basanlar için çoğunlukla tercih edilir. Pozitivist eğilimli ve objektiflik peşinde koşan akademik tarihçiler için ise tekil ve özgül olanla ilgilenmek daha cazip olduğu gibi doğru olan tavidir da aslında... Bu iki uç arasında çeşitli eğilimler kendini gösterir.

---

\* Metnin son şeklini almasındaki katkılarından dolayı kadim dostum Doç. Dr. A. Nezihî Turan'a teşekkürlerimi ifade ediyorum.

\*\* Prof. Dr., Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi.

**Anahtar Kelimeler;** Tarih, Anaales Ekolü, Resmi Tarih, Modern Tarihçilik, Milliyetçi Tarih Anlayışı

Hiç şüphesiz tarih, bugünün meseleleri ve zihniyetinden tamamen sıyrılmış bir biçimde, sadece ve yalnız "geçmiş" ile ilgilenen bir disiplin değildir. Geçmişte yaşanmış gerçekliği, modern akademik tarihçiliğin kurucusu sayılan Ranke'nin meşhur ifadesinde olduğu gibi, "vuku bulduğu şekilde" yeniden inşa etmek imkânsız olduğuna göre (ki Ranke'nin de tam olarak bunu kastetmediği açıktır), bilimsellik ve nesnellik ölçütlerine -ne kadarı mümkünse- azamî derecede uyulsa da, tarihçilerin inşa ettiği anlamda tarih yorumuna açıktır. Bir başka ifadeyle "yaşanmış, geçmiş, tecrübe" (*res gestae*) anlamındaki tarihin aynen yazılması imkansız olduğuna göre tarihçiler bu geçmiş, ondan kalan izleri incelemek ve yorumlamak suretiyle bilgiye (*historia rerum gestarum*) dönüştürürken kendilerini, yaşadıkları çağın ve kültürel çevrenin, kişisel birikim, merak ve ilgilerinin etkisinden tamamıyla azade kılamazlar. Yani popüler algılamamanın aksine tarih gerçekleri aynen, olduğu gibi yaz(a)maz; şüphesiz ki, gerçekleri ortaya koyma çabasının tarihçi açısından önemi ve tarihçinin bu bağlamdaki sorumluluğu vardır. Bununla birlikte bir kez olup geçen olayları ve geçmişin olgularını ancak sahip olduğu bakış açısı, bilgi birikimi ve ilgisi vb. kayıtlar çerçevesinde ele alıp ortaya koyabilir...

Günümüz meselelerinin tarihî temelleri hakkında da farklı yorumlar olacaktır, hattâ bunlar bizim bakış açımızı genişletmeye ve zenginleştirmeye yarar...<sup>1</sup> Bu bağlamda -burada üzerinde ayrıntılı olarak durmayacağım- post-modernist tarih anlayışını savunanların öne sürdüğü tarihin "salt bir kurgu" olduğu şeklinde aşırı bir yorumu paylaşmadığımı ifade etmeden geçemeyeceğim. Tarihçi ilgi duyduğu/ilgi çekici bulduğu konularda geçmiş hakkında elde ettiği kanıtları bir kurgu çerçevesinde yeniden inşa eder, ama bu gerçek-dışı/gerçekle ilgisiz bir "kurmaca" değildir. Esasen önde gelen "postmodernist" tarihçiler de tek tek olgu düzeyinde tarihî gerçeğin kanıtlanabilir olduğunu kabul ederler, ama bunu tarihin gerçek düzeyinin altında görürler.<sup>2</sup>

Öte yandan, tarih hakkındaki yorumlarımız ile günümüzü algılayışımız ve gelecek tasavvurumuz da belli bir iç tutarlılık arz etmelidir. Geleceğimiz hakkında düşünürken tarihî tecrübeyi göz önüne almalıyız. Bununla bir-

<sup>1</sup> Bu bağlamda mesela, isteyen Osmanlı'nın "şanlı tarihi"ni, isteyen de "kanlı tarihi"ni yazabilir. Demek istiyorum ki, seçtiğiniz malzeme ve yaklaşım, 600 yıllık karmaşık ve devasa bir fenomenin cimbızla çekilmiş bir yönünü tarihin en önemli yönü, cephesi olarak görmenizi/göstermenizi sağlayabilir; ama bu ilmî tarihçilik değildir.

<sup>2</sup> R.J. Evans, *Tarihin Savunusu*, çev. U. Kocabaşoğlu, Ankara 1999, s. 241.

likte, geleceğimizi kurarken "geçmiş" anlamındaki tarihin esiri olmak, tarihî düşmanlıklar temelinde siyaset inşa etmeye çalışmak gibi garâbetlere düşmenin ne âlemi, ne de faydası vardır. Bu istihfaftan ülkelerin ve devletlerin tarih ve coğrafyalarından kaynaklanan rekabetleri göz ardı ettiğimiz gibi bir anlam çıkarılmamalı; fakat tarihin bize öğrettiği şeyler varsa bunlardan birisi de insanlar ve toplumlar arası ilişkilerin dinamik ve değişken olduğudur. Dolayısıyla, meselâ kendi tarihimize bakarken ve ondan bir fayda istihsal etmeye çalışırken dikkat edilecek hususların başında, yaşanmışlıkları tenkid süzgecinden geçirmeyi katiyen ihmâl etmemek, olanları yaşanmamış saymamak ve istikbâle ilişkin önerilerde bulunurken geçmişin ayak bağlarından gerektiği yerde kurtulmayı bilmek, gelmelidir. Böyle bir hatt-ı hareketi benimsemeyen ve katı ideolojik tutumların (hangi ad altında olursa olsun) başarı şansının bulunmadığı açıktır.

Tarihçiliğin genellikle kabul edilen bir özelliği de, geçmiş ile gelecek arasında dinamik bir diyalojik ilişkiyi içermekle birlikte, "kehanetçi" olmayışıdır. Tarihî çözümlenmelerden hareketle geleceğe yönelik senaryolar yazılabilir; ama bunlar sadece senaryodur. Determinist bir bakış açısı veya yaklaşımla kabul edilemezler. Mesela, tarihin kestirim gücü olan yasalar koyamayacağı kanaatini paylaşan Evans, Paul Kennedy'nin bizde de çok satan meşhur eseri *Büyük Güçlerin Yükselişi ve Çöküşü*'nde yer alan (yazılışı 1987), Sovyetler Birliği'nin çöküşünün yakın olmadığı iddiasının nasıl birkaç yıl içinde yanlış çıktığını hatırlatır.<sup>3</sup> Onun için güncel meselelerimiz üzerinde tahliller yaparken geçmişteki bazı "benzer" gelişmeleri tespit edip aceleci, kestirme ve kolaycı çözümlenmelere gitmek yerine, olay ve olgulara, değişenleri ve yeni ortaya çıkan değişkenleri de hesaba katan bir bakış açısıyla yaklaşmalıdır.

Tarihin insanlar, gruplar ve toplumlar için en önemli fonksiyonlarından birisi, dünyayı anlamlandırma çabalarına ve geleceği inşa etme projelerine temel alınmasıdır. Bütün fikirler, ideolojiler veya dünya görüşleri, onları inşa edenler veya geliştirenler tarafından tarihî temellere dayandırılır. Günümüzde kısmen *Annales* ekolünün kısmen de post-modern tarih yazımının etkisiyle, daha önce tarih yazımının -özellikle de akademik tarihçiliğin- kenarında veya hattâ dışında kalan marjinal gruplar, diğer sosyal bilimlerde olduğu gibi, tarihte de artık temel konular arasına girmişlerdir. Sapkınlık veya gayri meşruluk atfedilen davranışlar ve bunları sergileyen kişi ve gruplar, tarihçiler tarafından araştırıldığı gibi, kendi konumlarını temellendirme ve meşrulaştırmada tarihe giderek daha fazla başvurumaktadırlar. Bir politik ideoloji olarak milliyetçilik de bu çerçevede değerlendirilebilir.

<sup>3</sup> Evans, s. 67.

Türkiye’de milliyetçilik fikriyatının doğuşu ve gelişmesi tarihine kuşba-  
kışı bakıldığında, tarihin bu alandaki hakim konumu hemen göze çarpar.  
XIX. Yüzyılın özellikle ikinci yarısında, Osmanlı İmparatorluğu bünyesindeki  
gayrimüslim halkların, başka faktörlerin yanında, milliyetçiliğin de et-  
kisi altında giriştikleri ayrılıkçı-bağımsızlık hareketleri karşısında Osmanlı-  
lık siyasetinin güdüldüğü malumdur. Tanzimat ve Islahat Fermanlarıyla  
gayrimüslim tebaanın daha önce tahayyül edilmesi mümkün olmayan yeni  
haklara kavuşması, bu siyasetin bir parçası idi. Meşrutî idare de aynı çerçe-  
vede Osmanlı İmparatorluğunun bütünlüğünü koruma refleksinin bir ürü-  
nü olarak tasarlanmıştı. Ne var ki bütün bu “tedbirler” ayrılıkçı hareketleri,  
Büyük Güçler’in müdahalelerini ve toprak kayıplarını önleyemeyince II.  
Abdülhamid’in İttihad-ı İslam siyaseti gündeme geldi. Bu dönemde aslında  
fıkrî seviyede Türk milliyetçiliği düşüncesinin tohumlanmaya başladığı da  
görölmektedir.

XX. Yüzyılın başları İmparatorluğun kısa sürede dağılmasına varan ge-  
lişmelere sahne oldu. Bu dağılış süreci Türkçülüğü ön plana çıkarırken aynı  
dönemde tarihçilik alanında da modern Batı tarzı tarihçilik anlayışı ülke-  
mize girmeye başladı. İmparatorluğun dağılmasını takiben verilen Millî  
Mücadele sonrasında Türkiye bir “millî devlet” olarak yeniden yapılanma  
sürecine girdi. İttihad ve Terakki döneminin Turancılığundan sıyrılmakla  
birlikte yeni sınırlar içinde kültür temelinde dayalı bir milliyetçilik anlayışını  
benimseyen Türkiye Cumhuriyeti, millî devleti inşa hedefini tahakkuk et-  
tirmede tarihe özel bir önem vermiştir. Atatürk’ün özellikle 1930’larda tarih  
çalışmalarıyla bizzat ilgilendiği malumdur.

Her türlü ideolojik yaklaşımla tarih arasındaki ilişkide en çok üzerinde  
durulan ve eleştirilen noktalardan birisi tarihin “araştırılması”dır. Milli-  
yetçi tarihçilikle ilgili “Uluslaşma Süreçleri ve Ulusçu Tarih Yazımı Üze-  
rine”<sup>4</sup> başlıklı bir yazısında İlhan Tekeli bu meseleye farklı yaklaşımları şu  
şekilde ortaya koyar:

1. *Tarihin neo-pozitivist bir bilim alanı olduğu* (vurgular benim) inan-  
cına dayanan tutum, gerçek tarihin yazılmasıyla ulusçu tarihçiliğin  
mitoslarını demistifiye edebilir; buna ilaveten de ulusçu tarihçiliğin ta-  
rihini yazabilir.

2. “Ulusçu tarihçilik konusunda alınan ikinci konum, ulusçu tari-  
hin araçsal kullanılmasından doğmaktadır.”

<sup>4</sup> *Tarih ve Milliyetçilik-1. Ulusal Tarih Kongresi, Bildiriler*, 30 Nisan-2 Mayıs 1997, Mersin Üniversi-  
tesi Fen-Edebiyat Fakültesi, yayın yeri ve tarihi yok, ss. 121-138.

3. "Ulusçu devletin aşılmakta olduğu" inancına ve küreselleşmenin bir gerçeklik olduğu varsayımına dayanan konum ise milliyetçi tarihçiliği yaşanan gerçeklerle çelişkili olarak yorumlar.

4. Tarihin tarafsız ve nesnel olarak yeniden inşasının mümkün olmadığını, geçmişin teklifine karşılık bunun üzerinde çok sayıda tarih yazılabileceğini kabul eden post-modernist anlayıştan hareket edildiği takdirde ise milliyetçi tarihçiliği mümkün olan tarihçiliklerden birisi olarak değerlendirmek söz konusudur.

Kısa bir değerlendirme yapacak olursak şunları ifade edebiliriz: Esasen buradaki değerlendirmeyi (3. madde hariç), "ulusçu tarih yazımı" ifadesi yerine başkalarını ("sosyalist tarih yazımı", "liberal tarih yazımı" vb.) koyarak da genişletebiliriz. Tarihin araçlaştırılması meselesinin milliyetçi tarihçiliği aşan bir mahiyeti vardır ve bu mesele en katısından en yumuşığına kadar bütün ideoloji ve dünya görüşleri için geçerlidir. Tarihçinin kimliğinden bağımsız bir tarih mümkün olabilseydi ya da bilim adamları laboratuvarlarına, arşivlerine, kütüphanelerine vb. girdiklerinde bütün felsefi düşüncelerini vestiyerde bırakabileselerdi "araştırma"dan kesin bir biçimde bahsedilmeyebilirdi. Bu mümkün olmadığına göre, araçlaştırma meselesinde, milliyetçi tarihçilik ile diğer anlayışlar arasında ancak yaklaşımları itibariyle farklar olabilir, o kadar... Aynı durum, resmî tarih kavramı için de geçerlidir. Kanaatimizce "alternatif" resmî tarihler de vardır ve "alternatif" olmak "doğru" olmak anlamına gelmediği gibi, "resmî" de kaçınılmaz bir şekilde "tahrif edilmiş, çarpıtılmış" anlamına gelmez. Nitekim evrenselci bakış açısıyla yapılan girişimlerde "dünya barışı", "toplumlar arası diyalog" vb. idealler öne çıkarılmaktadır. Bunların insanlığın hayrına olduğu ileri sürülerek meşrû gösterilmesi mümkündür, buna katılmamız da; fakat burada da tarihin "seçmeci" bir yorumu ve (yeniden) "yeniden inşası" söz konusu herhalde. Böyle bir eğilime karşı, tarihçinin görevinin, geçmişin "hoş" ve "nâhoş" taraflarının bir bütün olarak ortaya konulması olduğu fikri ileri sürülebilir. Bütün bunlar dikkate alındığında şu sonucu vurgulamalıyız: Tarihçinin görevi, sınırlarını ve imkânlarını bilerek geçmişi geniş bir perspektiften değerlendirmektir.

\* \* \*

Bu genel değerlendirmeden sonra biraz da Türkiye'de modern tarihçiliğin gelişimi ve bazı özellikleri üzerinde durmak istiyoruz. Türkiye'de özelde tarihin, genelde ise modern sosyal bilimlerin gelişimi XIX. Yüzyıldaki batılılaşma/modernleşme çabalarıyla ilişkilidir. Sosyal bilimlerin temeli olan tarih alanında geleneksel tarih yazıcılığından modern tarih yazıcılığına geçiş

bakımından en önemli şahsiyet M. Fuad Köprülü olmakla birlikte, anlayış değişikliğinin izleri daha geriye gitmektedir. Bu bağlamda özellikle XIX. Yüzyıl Fransız düşüncesine, pozitivist ve dayanışmacı toplum anlayışına dikkati çekmek gerekiyor. II. Meşrutiyet devrinde ise Türk Derneği, *Türk Yurdu Mecmuası* ve Türk Ocağı öncülüğünde Türklük şuurunu ve millî tarihi ön plana çıkaran çalışmalar yapıldı. Aynı dönemde kurulan *Târih-i Osmanî Encümeni Mecmuası* (Cumhuriyet devrinde *Türk Tarihi Encümeni Mecmuası*) ilmî tarihçiliğin gelişmesinde önemli rol oynadı.

Cumhuriyet dönemine gelindiğinde artık hanedan-merkezli bir tarih anlayışı dışında Batıda gelişen modern tarihçiliğin yöntem ve yaklaşımlarına aşina bir anlayışın kökleşmeye başladığını, ancak siyasî-askerî tarihe ağırlık veren tarihçiliğin hâlâ ağırlığını yitirmediğini görmekteyiz. Belki en dikkat çekici değişim, genelde İslâm tarihini ve özelde de Osmanlı tarihini merkeze alan yaklaşımın yerini, İslâm-öncesi dönemlerden başlayarak Türk tarihini öne çıkaran milliyetçi bir tarihçiliğin almasıdır. Bu milliyetçilik anlayışında, zamanla, Anadolu'nun eski tarihine özel bir yer verildiği ve Hititlerin Türklüğü gibi bilimsel olarak yanlış bir takım tezlerin ortaya atıldığı bilinmektedir. Burada asıl önemli olan şudur: Başta Mustafa Kemal Atatürk olmak üzere Cumhuriyetin kurucuları millî devlet inşa sürecinde tarihin temel bir rol oynadığına inanmaktaydılar ve tarih çalışmaları bu bakımdan teşvik edilmeliydi.

Fuad Köprülü gibi çağdaş tarihçiliğin ülkemizde yerleşmesinde öncü rol oynamış bir şahsiyet ile onun yetiştirdiği tarihçi ve edebiyat tarihçilerinin çalışmalarıyla İslâm-öncesi ve İslâmî dönem Türk tarihinin bir bütün olarak ele alınması ve tarihî olay ve olgulara çok-faktörlü bir nedensellik içinden bakılması gerektiği düşüncesi kökleşmiştir. Fuad Köprülü'nün fikrî yapısında Türkçülük biricik faktör değildi. H. Berktaş'ın isabetle belirttiği gibi, onun fikir yapısında, "...altı yüzyıllık İmparatorluğu tümüyle reddetmek yerine, özellikle kültür alanında o birikimle devamlılıklar arayan, laik ama ıslımlı bir Osmanlı tavrı da önemli rol oynamıştır."<sup>5</sup> Döneminde Batıda ve özellikle de Fransa'da ortaya çıkan yeni tarih anlayışını yakından izleyen Köprülü, millî tarihin sağlıklı bir biçimde ancak genel tarih içinde incelenebileceğini vurgulamıştır.

Köprülü'den sonraki neslin üyeleri, belki de uzmanlaşmanın gereklerinden ötürü, onun bütüncü yaklaşımından uzaklaşıp belirli dönemler üzerinde yoğunlaşmışlardır: Orta Asya Türk tarihinde Bahaeddin Ögel; Selçuklu tarihinde Osman Turan, Mehmet Altay Köymen ve İbrahim

<sup>5</sup> "Tarih Çalışmaları", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, c. IX, s. 2466.

Kafesoğlu; Osmanlı tarihinde İ. H. Uzunçarşılı, Ömer Lütfi Barkan, Halil İnalçık ve Mustafa Akdağ gibi. Fuad Köprülü, Ö. L. Barkan ve Halil İnalçık gibi tarihçiler ve takipçileri Fransız Annales Okulunun, siyasî tarihten çok sosyo-ekonomik tarihe ve uzun döneme ehemmiyet veren yaklaşımından etkilenmişlerdir. Ziya Gökalp ve Fuad Köprülü'yle başlayan ilmî Türkçülük hattında Barkan'ın yanısıra Nihal Atsız, Osman Turan, Abdülbaki Gölpınarlı, Abdülkadir İnan ve Orhan Şaik Gökyay akademik çalışmalarında kendi alanlarında uzmanlaştılar.<sup>6</sup> Bu nesilden O. Turan, Selçuklu tarihi ile ilgili özgün çalışmalarının yanında, hocası Köprülü'nün de etkisiyle, Türk tarihini bütüncü bir perspektifle ve Türk-İslâm sentezi çerçevesinde yorumlayan genel mahiyetteki çalışmalarıyla hem milliyetçi-akademik tarihçilik hem de daha genelde milliyetçi tefekkür üzerinde büyük etkileri olan bir şahsiyet olarak dikkati çekti. Bu meyanda en etkili eseri olan *Türk Cihan Hakimiyeti Mefkûresi Tarihi* Türkiye'deki ideolojik saflaşmada zaman içerisinde adeta "milliyetçi hareket" in felsefesinin temelini oluşturdu.<sup>7</sup> Aynı doğrultuda İ. Kafesoğlu'nun *Türk Millî Kültürü* ve *Türk-İslam Sentezi* gibi çalışmalarının da önemli bir rol oynadığı zikredilmelidir. Bu üstad tarihçilerden sonra, seksenli yıllardan günümüze, dünya ölçeğindeki muazzam değişimlere rağmen, ferdî düzeydeki akademik tarihçilikleri bir yana, milliyetçi tarihçiliğin kapsamlı ve derinlikli yeni sentezler ürettiğini söylemek mümkün görünmüyor.

Genel olarak bakıldığında, özellikle 1980'lere kadar tarihçiliğimizin en önemli eksigi, Türk ve Türkiye-merkezli oluşudur. Hattâ son dönemlerde Osmanlı-öncesi Türk tarihinin bile ihmal edildiği izlenimi yaygındır. Bu ise hâlâ, gelişmiş ülkelerdeki gibi, komşu ülkelerden başlayarak bütün dünya kültürlerini tanımaya yönelik bir araştırma faaliyetinin çok uzağında olduğumuzu gösteriyor. Bu eksiklikte, acaba salt milliyetçi-muhafazakâr tarih anlayışından ziyade Cumhuriyet döneminde, özellikle 1980'lere kadar kısmen içe-dönük bir dünya görüşünün etkilerini mi aramak gerekir? Bu sorunun cevabı gerçekten de uzun bir tahlili gerektirir. Bu ise, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesinin kuruluş esprisinin zaman içerisinde kaybedilmesi, bırakınız dünyayı, kendimizi bile layıkıyla araştıramayıp, sosyal bilim geleneğimizin büyük ölçüde "ithal malı" paradigmlar ve problematiklerin dışına çıkamayışı vb. bir dizi meseleyi derinliğine anlamak ve açıklamakla mümkündür. Burada bu zorlu işe sadece temas etmekle ve 1980 sonrası tarihçilikle ilgili kısa bir değerlendirme yapmakla iktifa edeceğiz.

<sup>6</sup> A.g.m.

<sup>7</sup> Osman Turan'ın tarihçiliği ve Türk siyasî ve fikir hayatındaki tesirleri için bkz. Prof. Dr. Osman Turan'ın *Eserinde Tarih ve Tarihçi İlişkileri*, haz. B. Yediyıldız-F. Unan-Y. Hacaloğlu, Ankara 1998.

1980'lerden başlayarak ve özellikle Soğuk Savaşın sona ermesiyle birlikte, giderek artan bir şekilde Türkiye'nin yakın çevresi veya Osmanlı bakiyesi ülkeler başta olmak üzere Türkiye dışı bölgelerin tarihine yönelik akademik ilgi genişledi. Balkanlar, Kafkaslar, Orta-Doğu üzerinde doktora tezleri ve diğer araştırmalarda kayda değer gelişmeler yaşanırken bu dışa dönük tavırda Neo-Osmanlıcı düşünceler kadar Osmanlı geçmişiyle iftihar eden bir milliyetçi-muhafazakâr tarihçilik anlayışının da katkısı olduğu aşikârdır. Cumhuriyetin, özellikle 1940'larda iyice belirginleşen Kemalist ve laik çizgi-deki milliyetçi/ulusalcı anlayışı bir ölçüde Soğuk Savaş döneminin içe dönük tarihçiliğiyle uyumluydu. Yeni dönemde ise Osmanlı gerçeğinin ve nostaljinin tesiriyle ufukları genişleyen bir tarihçilik uç vermeye başladı. Nitelik olarak Türkiye'de tarihçilik Annales okulunun tesiriyle, karşılaştırmalı tarihle ve evrensel tarih temalarıyla tanıştı; ama milliyetçi-muhafazakâr eğilimli tarihçiler, çoğunlukla, tuhaf bir biçimde bu temaları da adeta "bize özgü" tarih tasarımının bir parçası haline getirmişti.

Diğer taraftan bu yeni dönemde sol-liberal eğilimli tarihçilik daha ziyade küreselleşmeci, çok-kültürcü bir anlayış ve yaklaşım çerçevesinde davranırken, anti-küreselleşmeci sol tarihçilik madunların, alt-sınıfların, marjinal grupların tarihlerine daha fazla ilgi göstermektedir. Buna mukabil, Türkiye'deki akademik geleneğin büyük çoğunluğu, açık bir biçimde olmasa dahi, muhafazakâr-milliyetçi bir dünya görüşüne paralel olarak Osmanlı hinterlandının tarihine ve bilhassa milliyetçilik yönü ağır basan tarihçilik - bunun yanında- Türk dünyasının tarih problemlerine eğilmektedir. Hiç şüphesiz, akademik gelenek klasik konularını büyük ölçüde devam ettirmekte, ama yeni gelişmelere uyum sağlamak üzere alanını coğrafi ve tematik olarak genişletmeye çalışmaktadır. Bütün bu geniş yelpazeye örnekler vermek gerekirse, kültür tarihçiliği çeşitli ürün ve zevklerin tarihçiliğine dair hacimli ürünler ortaya koymakta, (Marmara Üniversitesi'nde Emine Gürsoy Naskalı'nın öncülüğünde düzenlenen sempozyumların bildirilerini içeren *Tütün Kitabı*, *Tuz Kitabı* vb.), hapishaneler, fahişeler vb. konular tarihçilik alanında daha fazla ilgiye mazhar olurken misyonerlik, Ermeni meselesi gibi güncel meselelerle yakından ilgili konular da yoğun bir şekilde incelenmektedir.

Bu kez daha açıkça vurgulayalım: Ne tarih ne de diğer sosyal bilimler salt akademik kaygı veya entelektüel merak ile at koşturulan alanlar değildir. Mamafih, bu doğru, tarihi, sosyal ve beşerî bilimlerini tamamen ideolojik yaklaşımların esiri ve aracı haline getirmek anlamına gelen, "hakikat" in tahrif edilmesinin gerekçesi ve dayanağı olmamalıdır. Daha somut söylersek, özellikle son dönemlerde kimlik tartışmalarıyla da gündeme geldiği şekilde,



Türkiye'nin kültürel yapısını tarihî tecrübesiyle açıklarken ne "katı" milliyetçi bir yaklaşımın öngördüğü gibi "dışlayıcı" ve "tamamen kendine özgü" bir yapıdan bahsetmek, ne de çok-kültürcü, liberal-sol anlayışın görmek istediği gibi, İslâm ve Türklük bileşenlerinin neredeyse tanınmaz veya talî önemde olduğu bir "mozaik"ten oluşmuş Türkiye kültürü ve kimliğinin varlığını iddia etmek mümkündür.

Öyle zannediyorum ki, toplumumuzu sağlıklı bir tahlile tâbi tutmamızda, tarihçiliğin evrenselcilikten milliyetçiliğe uzanan geniş yelpazesinin bütün renklerinin hesaba katılması gereklidir. Tarihe bakışımız, tarihin "yararları" ve "kullanımı" hakkındaki kanaatimiz ne olursa olsun, dünya tarihi ve dünya tarihçiliği ile yakından ve kurumsal ilişki kurmamış bir tarihçilik - ve aynı zamanda bir sosyal bilim- anlayışı geçmişi sağlıklı bir zemine oturtmaya ve böylece toplumun gelecek tasavvuruna yön vermeye çalışan düşünlere yardımcı olamaz. Öte yandan, toplumunun ve tarihinin özgüllüklerini hafife alan, kendi tarihini "çağdaş medeniyet" adı altında Batı tarihinin özgül kıstaslarıyla değerlendiren<sup>8</sup> bir anlayışın da aynı derecede sorgulanabilir olduğunu gözden irak tutmamalıyız.

---

<sup>8</sup> Mesela, son günlerde, Weber'in, Protestanlığın Kapitalizmin gelişmesindeki rolüne dair görüşü, kesin bir ilmî gerçekmiş gibi kabul edilerek Türkiye'deki birtakım gelişmeler Kalvinizm olarak yorumlanmaktadır. Bu konudaki tartışmada, Weber'e ve onu tenkidî bir surette değerlendirmekle birlikte kendi zamanındaki tarih araştırmalarının verilerinden hareket etmesi tabii karşılanması icap eden Ülgener'e dayanarak genellemeler yapılmasına ve bu genellemelerin de bilimin sözü olarak dile getirilmesine dikkati çekiyoruz. Ülgener'in ticaret yollarındaki kayma tespitine dayandırdığı yorumlara (*İktisadi Çözülmenin Ahlak ve Zihniyet Dünyası*, 2. bs., İstanbul, 1981, s.132-148) karşılık; keşifler sonrasında Doğu ticaretinin zannedildiği gibi yıkıcı bir tarzda Osmanlı topraklarını terk etmediği ampirik araştırmalarla ortaya konulmuştur. (Msl. bkz. S. Faroqi, "Krizler ve Değişim 1590-1699", *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, ed. H.İnalçık-D. Quataert, çev. A.Berktaş vd. İstanbul, 2004, ss. 601-655.)